

COPLESTON FELSEFE TARİHİ
ARİSTOTELES

Copleston'un FELSEFE TARİHİ'nin özgün bölümleniş

Cilt 1

Bölümler I ve II — Yunanistan ve Roma

Cilt 2 Ortaçağ Felsefesi

Bölüm I — Augustine'den Bonaventure'ye

Bölüm II — Büyük Albert'ten Duns Scotus'a

Cilt 3 Geç Ortaçağ ve Rönesans Felsefesi

Bölüm I — Ockham'dan Kurgul Gizemcilere

Bölüm II — Platonizmin Yeniden-Dirilişinden Suárez'e

Cilt 4 Modern Felsefe

Descartes'tan Leibniz'e

Cilt 5 Modern Felsefe — İngiliz Felsefecileri

Bölüm I — Hobbes'tan Paley'e

Bölüm II — Berkeley'den Hume'a

Cilt 6 Modern Felsefe

Bölüm I — Fransız Aydınlanmasından Kant'a

Bölüm II — Kant

Cilt 7 Modern Felsefe

Bölüm I — Fichte'den Hegel'e

Bölüm II — Schopenhauer'dan Nietzsche'ye

Cilt 8 Modern Felsefe — Bentham'dan Russell'a

Bölüm I — İngiliz Görgüçüleri ve İngiltere'de İdealist Devim

Bölüm II — Amerika'da İdealizm, Pragmatik Devim

İdealizme Başkaldırı

Cilt 9 Modern Felsefe — Maine de Biran'dan Sartre'a

Bölüm I — Devrimden Henri Bergson'a

Bölüm II — Bergson'dan Sartre

Frederick Copleston

FELSEFE TARİHİ

YUNANİSTAN VE ROMA

Aristoteles

Çeviren

Aziz Yardımlı

İDEA • İSTANBUL

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. 2/106-107 34425 Karaköy — İstanbul
iletisim@ideayayinevi.com / www.ideayayinevi.com / www.ideasatis.com
Copyright © 1986-2013 Aziz Yardımlı

İngilizce'de

A History of Philosophy, Volume I, Greece and Rome
içinde yayımlanmıştır

© Frederick Copleston 1962

Felsefe Tarihi, Cilt 1 Bölüm C

Aristoteles olarak ilk yayım İDEA, 1990

Üçüncü baskı 2013

Tüm hakları saklıdır

*Bu kitabın hiçbir bölümü İdea Yayınevinin
ön izni olmadan herhangi bir biçimde yeniden üretilemez*

Baskı: Umut Matbaacılık

Fatih Cad. Yüksek Sok. No 11, Merter — İstanbul

Printed in Türkiye

ISBN 978 975 397 049 5

İÇİNDEKİLER

Bir:	ARİSTOTELES'İN YAŞAMI VE YAPITLARI— 7
İki:	ARİSTOTELES'İN MANTIĞI — 18
Üç:	ARİSTOTELES'İN METAFİZİĞİ — 28
Dört:	DOĞA FELSEFESİ VE RUHBİLİM — 59
Beş:	ARİSTOTELES'İN TÖREBİLİMİ — 71
Altı:	POLİTİKA — 90
Yedi:	ARİSTOTELES'İN ESTETİĞİ — 98
Sekiz:	PLATON VE ARİSTOTELES — 110

KISA BİR KAYNAKÇA — 119

NOTLAR — 121

SÖZLÜK — 129

DİZİN — 133

BÖLÜM BİR

ARİSTOTELES'İN YAŞAMI VE YAPITLARI

İÖ 384/3'de TRAKYA'DA Stageira'da doğan Aristoteles Makedonya kralı II. Amyntas'ın doktorlarından biri olan Nikomakhüs'ün oğlu idi. Yaklaşık olarak on yedi yaşında iken Aristoteles okuma amacıyla Atina'ya gitti ve İÖ 368/7'de Akademinin bir üyesi oldu. Orada Platon'un İÖ 398/7'deki ölümüne dek yirmi yılın üzerinde bir süre boyunca onunla sürekli ilişki içinde kaldı. Böylece Akademiye Platon'un geç diyalektiğinin geliştirilmekte ve büyük felsefecinin kafasında dinsel eğilimin zemin kazanmakta olduğu bir zamanda girdi. Belki de Aristoteles daha o zaman (yani Platon'un ölümü sıralarında) dikkatini görgül bilimlere yöneltmiş ve daha şimdiden çeşitli noktalarda Ustanın öğretisinden ayrılmış olabilir; ama Usta henüz sağ iken onunla öğrencisi arasında herhangi bir köklü kopuş söz konusu olamaz. Eğer daha o zaman Ustasının kine göre kökten ayrı bir felsefi konum seçmiş olsaydı, Aristoteles'in tüm o zaman boyunca Akademi kalmış olabileceğini düşünmek olanaksızdır. Dahası, Platon'un ölümünden sonra bile Aristoteles Platonik İdealar öğretisinin temsilcilerine özgü birinci çoğul kişi adını kullanmayı sürdürür, ve Platon'un ölümü üzerine çok geçmeden onu "kötü insanların övmeye bile haklarının olmadığı, ve yaşamında ve öğretilerinde nasıl aynı zamanda mutlu ve iyi olunabileceğini gösteren"¹ insan olarak yüceltir. Aristoteles'in Akademiye herhangi gerçek bir

anlamda Platon'un bir karşıtı olduğu ve Ustanın yanında bir 'diken' gibi durduğu görüşünü savunmak güçtür: Aristoteles Platon'da bir kılavuz ve kendisi için en büyük hayranlığı duyduğu bir dost buldu, ve son yıllarda kendi bilimsel ilgilerinin çok daha öne geçme eğilimi göstermiş olmasına karşın, Platon'un metafiziksel öğretisi onda kalıcı bir etki bıraktı. Aslına, Aristoteles için özel bir değer taşıyacak ve görgül incelemelere doğru eğimini dengeleyecek olan şey belki de Platon'un öğretisinin bu yanı idi. "Gerçekte, bu soğuk, duruk, değişmez ve salt eleştirel bir Aristoteles miti, ki yanılsamalardan, deneyimlerden ya da tarihten soyutlanmıştır, şimdiye dek onun uğruna yapay olarak bastırılmış olan olguların ağırlığı altında yıkılmaktadır."² Aristoteles'in çalışmalarını irdelerken kısaca belirteceğim gibi, Felsefeci kendi kişisel duruş-noktasını yalnızca aşamalı olarak geliştirdi; ve herşey bir yana, doğallıkla beklenmesi gereken de budur.

Platon'un ölümünden sonra Aristoteles Xenokrates ile birlikte Atina'dan ayrıldı (Platon'un yeğeni Speusippos Akademinin başkanı olmuştu, ve Aristoteles onunla göz göze bile gelemiyordu; her ne olursa olsun yeni başkanının yönetimindeki Akademiye altgüdümlü bir konumda kalmayı istememiş olabilir), ve Truva yakınlarında Assos'ta Akademinin bir dalını kurdu. Burada Atarneus'un egemeni Hermias'ı etkiledi ve onun yeğeni ve evlatlık kızı Pythias ile evlendi. Assos'ta çalışırken Aristoteles hiç kuşkusuz kendi bağımsız görüşlerini geliştirmeye başladı. Üç yıl sonra Lesbos adasında Mitylene'ye (Midilli) gitti, ve büyük olasılıkla oradadır ki Theofrastus ile ilişkiye girdi. Theofrastus aynı adada Eresus'un bir yerlisi idi ve daha sonra Aristoteles'in en ünlü öğrencisi olacaktı. (Hermias Helenlerin Persleri yenmesi düşüncesini geliştiren Makedonyalı Filip ile görüşmelerde bulundu. Pers generali Mentor bir ihanet üzerine Hermias'ı yakalattı ve Susa'ya getirterek orada ona işkence yaptırdı. Hermias konuşmadı. Son iletisi şu oldu: "Dostlarıma ve yoldaşlarıma söyleyin ki, zayıf ya da felsefeye yaraşmayan hiçbirşey yapmadım." Aristoteles onun onuruna bir şiir yayımladı.³)

343/2' de Aristoteles Makedonyalı Filip tarafından o zamanlar on üç yaşında olan oğlu İskender'in eğitimini üstlenmesi için Pella'ya çağrıldı. Makedon sarayındaki bu dönem, ve daha sonra politik sahnede çok önemli bir rolü olacak ve Büyük İskender olarak ünü ölümsüzleştirecek olan genç prens üzerinde

gerçek bir ahlaksal etki yaratma çabası Aristoteles'in ufkunu genişletme ve onu sıradan Yunanlı'nın dar düşüncelerinden özgürleştirme açısından oldukça önemli olmuş olmalıdır, gerçi etki beklenmiş olabileceği denli büyük olmamış olsa da; Aristoteles hiçbir zaman yaşamın özeği olarak Yunan Kent-Devleti görüşünü paylaşmaktan vazgeçmedi. 336/5'de İskender tahta çıktığı zaman Aristoteles görünürde pedagojik etkinliği sona ermiş olarak Makedonya'dan ayrıldı, ve büyük olasılıkla bir süre için doğduğu kent olan ve İskender'in öğretmenine borcunun karşılığı olarak yeniden kurdurduğu Stageira'ya döndü. Zamanın geçişiyle felsefeci ve öğrencisi arasındaki bağ zayıfladı: Aristoteles, Makedonya politikasını belli bir ölçüde onaylasa da, İskender'in Yunanlıları ve "barbarları" eşit zeminde duruyor olarak görmesini onaylamadı. Dahası, 327'de, Aristoteles'in yeğeni Kallisthenes, ki Aristoteles'in salık vermesi üzerine İskender'in hizmetine alınmıştı, bir komploya katılmış olmasından kuşkulularak öldürüldü.

335/4'de Aristoteles Atina'ya döndü ve orada kendi Okulunu kurdu. Atina'dan bir kaç yıl ayrılığı olgusunun dışında, hiç kuşkusuz kendi düşüncelerinin gelişimi de Atina Akademisine herhangi bir geri dönüşü önledi. Yeni Okul kentin kuzey-doğusunda, Liseum'da, Apollon Liseus yöresinde idi. Okul ayrıca *Peripatos* olarak da biliniyordu, ve üyeleri *oi Peripatetikoi* ya da Peripatetikler olarak: Çünkü tartışmalarını üstü örtülü gezinti yolunda aşağı yukarı yürürken sürdürme alışkanlıkları vardı, ya da eğitimin büyük bir bölümü bu gezinti yerinde verilirdi. Okul Müzlere adandı. Eğitim ve öğretim çalışmalarının yanı sıra Liseum, Akademiden daha belirgin olarak, içinde olgun düşünürlerin çalışma ve araştırmalarını sürdürdükleri bir birlik ya da toplum karakterini taşıyor görünümündeydi: Gerçekte, kütüphane ve öğretmenler ile donatılmış ve derslerin düzenli verildiği bir üniversite ya da bilimsel kurum yapısını taşıyordu.

İÖ 323'de Büyük İskender öldü, ve Yunanistan'da Makedonya egemenliğine karşı tepki gençlik günlerinde büyük önder ile yakın bir bağ kurmuş olan Aristoteles'e karşı bir *ateiseia* [dinsizlik] suçlamasına götürdü. Aristoteles Atina'dan çekildi ("Atinalılar felsefeye karşı bir kez daha suç işlemesinler diye" dediği söylenir) ve Euboea'da Khalkis'e giderek orada ölen annesinden kalan bir konakta yaşamını sürdürdü. Kısa bir süre sonra, İÖ 321'de, bir hastalıktan öldü.

Aristoteles'in Yapıtları

Aristoteles'in yazıları üç ana döneme düşer: (i) Platon ile ilişki dönemi; (ii) Assos ve Mitylene'deki etkinlik yılları; (iii) Atina'da Liseum başkanlığı yılları. Yapıtlar ayrıca iki küme ya da türe de ayrılır, (i) dışrak yapıtlar, ki büyük ölçüde diyalog biçiminde yazılmış ve genel yayım için amaçlanmışlardır; ve (ii) pedagojik yapıtlar, ki Aristoteles'in Liseumdaki derslerinin temelini oluşturuyorlardı. Birinciler ancak parçalar olarak bulunurken, elimize ikinci türde olanlardan çok sayıda örnek geçmiştir. Bu pedagojik yapıtlar kamuya ilk kez Rodoslu Andronikus'un yayımı ile sunuldu (*yıks.* İÖ 60-50), ve bu yapıtlardır ki Aristoteles'e yazınsal incelikler ile süslenmiş olmayan bir biçem yalınlığı konusunda ün kazandırmıştır. Büyük bir felsefi terim yaratıcısı olmasına karşın, Aristoteles'in biçeme ve sözel güzelliğe ilgisiz olduğu, ve felsefeye ilgisinin açık neden yerine eğretileme kullanmasını ya da mitlere sapsmasını kabul etmeyecek denli ciddi olduğu belirtilmiştir. Şimdi, pedagojik çalışmalarının yazınsal incelik göstermediği doğrudur; ama yine doğrudur ki Aristoteles'in kendisinin yayımlamış olduğu ve ancak parçaları elimize geçmiş olan yapıtların yazınsal inceliği küçümsedikleri söylenemez: Akıcı biçemleri Cicero tarafından övülmüştür,⁴ ve çalışmalarda giderek yer yer bir mitler bile sunulur. Bununla birlikte, bunlar Aristoteles'in erken çalışmasını, doğrudan Platonik etkinin altında bulunduğu ya da kendi bağımsız konumuna doğru çalışmakta olduğu dönemi temsil ederler.

(i) Aristoteles'in yazınsal etkinliğinin *birinci döneminde* hem içerikte hem de en azından genel olarak biçimde Platon'a, öğretmenine sıkı sıkıya sarılmış olduğu söylenebilir—gerçi Diyaloglarda Aristoteles'in kendisi söyleşinin önderi olarak görünmüş olsa da. “... *sermo ita inducitur ceterorum, ut penes ipsum sit principatus.*” (Cic. *Ad Att.* 13, 19, 4.) Büyük olasılıkla Diyaloglarda Aristoteles Platonik felsefeyi savunuyordu, ve ancak daha sonradır ki düşünceleri değişmiştir. Plutark Aristoteles'in düşüncelerini değiştirmiş olmasından söz eder.⁵ Dahası, Kefisodoros, İsokrates'in öğrencisi, Aristoteles'e Platon'un kuramlarını, örneğin İdeaları ilgilendiren kuramı yükler.⁶

(a) *Eudemus* ya da *Ruh Üzerine* başlıklı diyalog bu döneme aittir. Bu diyalogda Aristoteles Platon'un anımsama ve bir ön-varoluş durumunda İdeaların algılanışı öğretilerini paylaşır, ve genel olarak Ustanın etkisi altındadır. Aristoteles Fedon tarafından öne

sürülen çizgilerde ruhun ölümsüzlüğünü savunan uslamlamalar geliştirir—ruh bedenin salt bir uyumu değildir. Uyumun bir aykırısı, yani uyumsuzluk vardır. Ama ruhun bir aykırısı yoktur. Öyleyse ruh bir uyum değildir.⁷ Aristoteles ruhun ön-varoluşunu ve tözsellliğini kabul eder—ve Biçimleri de. Nasıl hasta düşen insanlar belleklerini yitirirlerse, ruh da, bu yaşama giriş üzerine, ön-varoluş durumunu unuttur; ama tıpkı hastalıktan sonra sağlığa kavuşanların çektiklerini anımsamaları gibi, ruh da ölümden sonra bu yaşamı anımsar. Bedenden ayrı yaşam ruhun olağan durumudur; bedene yerleşmesi gerçekte ağır bir hastalıktır.⁸ Bu daha sonra kendi bağımsız konumunu aldığı zaman Aristoteles'in ortaya koymuş olduğundan çok ayrı bir görüştür.

(b) *Protreptikus* da Aristoteles'in gelişiminin bu dönemine aittir. Bu Kıbrıslı Themison'a bir mektup olarak görünür, bir diyalog olarak değil. Bu çalışmada Platonik Biçimler öğretisi ileri sürülür, ve felsefeci bu Biçimleri ya da İdeaları düşünen biri olarak tanımlanır, onlara öykünmeleri değil.⁹ Yine, *Fronesis*, metafiziksel kurguyu belirterek, ve böylece *Nikomakhean Törebilim*'in salt kılışal imlemini değil ama kuramsal bir anlam taşıyarak, Platonik imlemi korur. *Protreptikus*'ta Aristoteles ayrıca dünyasal şeylerin değersizliğini de vurgular, ve bu yaşamı gerçek ve yüksek yaşama ancak bedensel ölüm yoluyla giren ruhun ölümü ya da mezarı olarak betimler. Bu görüş hiç kuşkusuz doğrudan Platonik etkiyi belirtir, çünkü *Nikomakhean Törebilim*'de Aristoteles gerçekten mutlu bir yaşam için, ve üstelik felsefeci için bile, en azından belli bir düzeye dek, dünyasal şeylerin zorunluğu üzerinde diretir.

(c) Büyük olasılıkla Mantıksal Çalışmaların, *Fizik*'in, ve belki de ayrıca *De Anima*'nın (Kitap Γ) en eski parçaları geriye bu döneme düşer. Böylece eğer *Metafizik*'in (Kitap A'yı da kapsayarak) bir ön taslağı geriye Aristoteles'in *ikinci* dönemine düşüyorsa, *Fizik*'in (kitap 2) geriye onun *birinci* dönemine düştüğü düşünülmelidir; çünkü *Metafizik*'in birinci kitabında *Fizik*'e bir gönderme vardır, ya da en azından nedenler kuramının başlangıcı varsayılır.¹⁰ *Fizik*'in iki monograf kümesine ayrılmış olması olasıdır, ve ilk iki kitap ve 7'nci kitap Aristoteles'in yazınsal etkinliğinin en erken dönemine yüklenebilir.

(ii) *İkinci dönemde* Aristoteles önceki ağırlıklı olarak Platonik konumundan uzaklaşmaya ve Akademinin öğretilerine karşı daha eleştirel bir tutum göstermeye başladı. Henüz kendine

görünürde bir Akademili olarak bakıyordu, ama bu Platonizm açısından eleştiri ya da yoğunlaşan eleştiri dönemidir. Dönem *Felsefe Üzerine [Peri filosofias]* adını taşıyan diyalog ile temsil edilir—bir çalışma ki açık Platonik etki ile Platon'un kimi en özgün kuramlarının bir eleştirisini birleştirir. Böylece, Aristoteles Platon'u önceki felsefenin doruğu olarak sunmasına karşın (ve gerçekten önceki felsefe açısından Aristoteles her zaman bu düşünceye sarılmıştır), Platonik Biçimler ya da İdealar kuramını eleştirir—en azından ona Platon'un verdiği sonraki gelişme biçimini. “Eğer İdealar matematiksel değil ama başka bir sayı türü olsalardı, sayıyı anlayamazdık. Çünkü, hiç olmazsa çoğumuz arasında kim başka bir sayı türünü anlayabilecektir?”¹¹ Benzer olarak, Aristoteles'in Platonik yıldız tanrıbilimini az çok kabul etmesine karşın, Devinmeyen Devindirici kavramı kendini gösterir,¹² gerçi Aristoteles henüz kendi geç metafiziğinin çoklu devindiricilerini ortaya koymamış olsa da. Kozmoza ya da Göğe görülür tanrı terimini uygular—bir terim ki Platonik kökenlidir.

İlginçtir ki Tanrısalsın varoluşu için eksiksizlik derecelerinden türetilen uslamlama bu diyalogda bulunur. “Genel olarak, nerede bir daha iyi varsa ayrıca bir en iyi de vardır. Şimdi, var olan şeyler arasında biri ötekenden daha iyi olduğu için, bir en iyi şey de vardır, ve bu tanrısals olacaktır.” Aristoteles görünürde olgusal biçimlerin dereceliliğini kabul eder.¹³ Tanrının varoluşuna öznel inanç Aristoteles tarafından ruhun örneğin uyku durumunda görülen esrime ve bilicilik deneyimlerinden, ve yıldızlı göklerin görünüşünden türetilir, üstelik okkült/gizli fenomenlerin böyle kabul edilmesinin gerçekte Aristoteles'in daha sonraki gelişimine yabancı olmasına karşın.¹⁴ O zaman, bu diyalogda Aristoteles Platon ve çevresinden başka hiçbir kaynakları olamayacak öğeleri Platonik felsefeyi eleştirisinin öğeleri ile bileştirir—örneğin Platonik İdealar kuramını ya da *Timaeus*'ta verildiği biçimiyle “yaratılış” öğretisini eleştirerek dünyanın bengiliğini ileri sürerken olduğu gibi.¹⁵

Öyle görünür ki, *Metafizik*'in bir ilk taslağı Aristoteles'in gelişimindeki bu ikinci döneme, geçiş dönemine düşer. Kitap A (“biz” teriminin kullanımı geçiş dönemini belirtir), Kitap B, Kitap K, 1-8, Kitap Λ (C 8 dışında), Kitap M, 9-10, Kitap N bu döneme aittir. Jaeger'e göre ilk *Metafizik*'teki saldırı başlıca Speusippos'a karşı yöneltilmişti.¹⁶

Eudemus Törebilimi'in (Hθικá Ευδήςμεια) kimi zaman bu döneme

ait olduğu ve Aristoteles'in Assos'ta kalışı sırasında yazıldığı düşünülür. Aristoteles henüz Platonik *Fronesis*/sağgörü düşüncesine bağlıdır, gerçi felsefi düşüncenin nesnesi bundan böyle Platon'un İdeal Dünyası değil de *Metafizik*'in aşkın Tanrısı olsa da.¹⁷ Yine olasıdır ki, İdeal Devlet ile ilgili olan ve 2, 3, 7 ve 8. Kitapları kapsayan kökensel bir *Politika* bu döneme düşer. Platonik Devletin biçemi üzerinde kurulan ütopyalar Aristoteles tarafından eleştirilir.

De Caelo (Περί οὐρανοῦ, *Gökler Üzerine*) ve *De Generatione et Corruptione* (Περί γενέσεως καὶ φθοράς, *Türeyiş ve Bozuluş Üzerine*) yazılar da büyük olasılıkla bu döneme düşer.

(iii) Aristoteles'in *Üçüncü Dönemi* (335-322) Liseumdaki etkinlik dönemidir. Bu dönemde ki görgül gözlemci ve bilimci Aristoteles ortaya çıkar, ama ilgisi herşeye karşın yeryüzünde derine gömülü sağlam bir temel üzerinde güvenilir bir felsefi yapı kurmaktır. Yaşamının bu son döneminde Aristoteles'in doğa ve tarih alanlarında ayrıntılı araştırma açısından gösterdiği örgütlenme gücüne ancak hayranlık duyabiliriz. Gerçekten, Akademide de başlıca mantıksal amaçlar için belli bir düzeyde görgül gözlem üzerine dayanan bir sınıflandırma uygulaması olmuştu, ama bu Aristoteles'in yönlendirmesi altında Liseum tarafından yerine getirilen ve doğa ve tarihin ayrıntılarına giren sürekli ve dizgesel araştırmanın yanında önemsiz kalır. Doğa ve tarih olaylarına yönelik bu sağın araştırma tını gerçekte Yunan dünyasında yeni birşeyi temsil eder, ve bunun onuru hiç kuşkusuz Aristoteles'e verilmelidir. Ama Aristoteles'i, kimi zaman yapıldığı gibi, yaşamının son döneminde salt bir Pozitivist olarak sunmak saçma olacaktır, çünkü sağın bilimsel araştırmaya olan ilgisine karşın gerçekte metafiziği terk etmiş olduğunu gösterecek hiçbir kanıt yoktur.

Aristoteles'in Okuldaki dersleri "pedagojik" yapıtlarının temelini oluşturdu ve bunlar Okulun üyeleri arasında dolaştırıldı. Bu yapıtlar, daha önce de belirtildiği gibi, kamuya ilk kez Rodoslu Andronikus tarafından sunuldu. Pedagojik yapıtların çoğu bu döneme aittir, hiç kuşkusuz yapıtların daha erken bir evreye yüklenmeleri olası parçalarının dışında. Bu pedagojik yapıtlar araştırmacıların karşısına birçok güçlük çıkarmıştır, örneğin kitaplar arasında doyurucu olmayan bağıntılar, mantıksal düşünce akışını koparıyor görünen kesimler vb. gibi. Şimdi bu çalışmaların Aristoteles'in derslerini temsil ettiği ve—Okul söz

konusu olduğu sürece—dersler olarak verilmekle aynı zamanda yayımlanmış da oldukları düşünülmektedir. Ama bu her bir yapının tek bir dersi ya da sürekli bir dersler dizisini temsil ettiğini imlemez: Tersine, bunlar daha sonra biraraya getirilen ve ortak bir başlık yoluyla dışsal bir birlik içerisine alınan değişik kesimler ya da derslerdir. Bu bileşim işi Aristoteles'in kendisi tarafından ancak bölümsel olarak başarılmış olabilir: Okulun sonraki kuşakları tarafından sürdürüldü ve, eğer daha sonra değilse, ilk kez Rodoslu Andronikus tarafından tamamlandı.

Aristoteles'in üçüncü döneminin bu yapıtları şöyle bölünebilir:

(a) *Mantıksal Yapıtlar* (Bizans döneminde *Organon*, Λογικά ή Ὀργανον olarak bileştirildiler).

Kategoriler (Κατηγορίαι, en azından içerikte Aristotelesci), *De Interpretatione* ya da *Peri Hermiasias* (Περὶ Ἑρμηνείας, önerme ve yargı üzerine), *Birinci Analitik* ya da *Analitika Protera* (Ἀναλυτικά Πρότερα, çıkarsama üzerine iki kitap), *İkinci Analitik* ya da *Analitika İstera* (Ἀναλυτικά Ἵστερα, tanıtlama, ilkelerin bilgisi, vb. üzerine iki kitap), *Konular* ya da *Topika* (Τοπικοί και Σοφιστικοὶ Ἐλεγχοί, diyalektik ya da olası tanıtlama üzerine sekiz kitap), *Sofistik Aldatular* ya da *Peri sofistikon eleghon*.

(b) *Metafiziksel Yapıtlar*.

Metafizik (Μετά τα φυσικά), değişik zamanlardan derslerin bir derlemi; Aristoteles'in tüm yapıtları arasındaki konumuna bağlı olarak büyük olasılıkla Andronikus'un zamanından önceki bir Peripatetik tarafından böyle adlandırıldılar.

(c) *Doğa Felsefesi, Doğa Bilimi, Ruhbilim* vb. üzerine çalışmalar.

Fizik (Φυσικά). Bu yapıt sekiz kitaptan oluşur, ve bunlardan ilk ikisi Aristoteles'in Platonik dönemine yüklenmelidir. *Metafizik* A 983 a 32-3 *Fizik*'e göndermede bulunur, ya da daha doğrusu açık bir biçimde *Fizik* 2'deki nedenler kuramının temellendirilmesini öngerektirir. *Fizik*'in 7'nci Kitabı da olası ki Aristoteles'in erken bir çalışmasıdır, ve Kitap 8 ise gerçekte *Fizik*'in bir parçası bile değildir, çünkü "daha önceden *Fizik*'te gösterdiğimiz gibi" deyişi ile *Fizik*'ten alıntı yapar.¹⁸ Bütün bir çalışma böylece kökensel olarak bir dizi bağımsız monograftan oluşmuş görünür—bir varsayım ki *Metafizik*'in *De Caelo* ve *De Generatione et Corruptione* adlı iki çalışmaya "Fizik" olarak değinmesi olgusu tarafından desteklenir.¹⁹

Meteoroloji ya da Μετεωρολογικά—ya da *Peri meteoron* (dört kitap).

Hayvan Tarihleri, Περί ζώων ιστορίας (karşılaştırmalı anatomi ve fizyoloji üzerine on kitap, ki bunlardan sonuncusunun Aristoteles-sonrası olması olasıdır).

Anatomai, yedi kitap, ki yitiktir.

De Incessu Animalium (tek kitap) ve *De Motu Animalium* (tek kitap).

De Generatione Animalium, Περί ζώων γενέσεως (beş kitap).

De Anima ya da Περί ψυχής, üç kitapta Aristoteles'in Ruhbilimi.

Parva Naturalia, bir dizi küçük inceleme; ele aldığı konular algı, bellek, uyuma ve uyanma, düşler, uzun yaşam ve kısa yaşam, yaşam ve ölüm, solunum, uykuda bilicilik.

Problemata, Aristoteles'in kendisi tarafından yapılan bir notlar ya da yazılar çekirdeği çevresinde yoğunlaşmış ve aşamalı olarak oluşmuş bir problemler derlemi olarak görünür.

(d) *Törebilim ve Politika* üzerine Yapıtlar.

Magna Moralia, Ηθικά μεγάλα, *Ethika megala*, en azından içerik açısından Aristoteles'in kendi yapıtı olarak görünür ve iki kitaptan oluşur.²⁰ Bölümsel olarak Aristoteles'in henüz az çok Platon ile anlaşma içinde olduğu bir zamanda yazılmıştır. *Nikomakhian Törebilim* (*Ethika Nikomacheia*, Ηθικά Νικομάχεια), on kitapta. Aristoteles'in oğlu Nikomakhüs tarafından felsefecinin ölümünden sonra derlenmiştir.

Politika (Πολιτικά), ki bunun 2, 3, 7 ve 8'inci kitapları Aristoteles'in yazınsal etkinliğinin ikinci dönemine düşüyor görünür. 4, 5 ve 6'ncü Kitaplar, Jaeger'e göre, ilk kitap bütüne eklenmeden önce araya alınmıştır, çünkü 4'üncü Kitap 3'e yapıtın başlangıcı olarak değinir. "2'nin içeriği yalnızca olumsuzdur."²¹

158 Devletin Anayasalarının Derlemi. Atina'nın (Αθηναίων Πολιτεία) 1891'de papirosta bulundu.

(e) *Eстетik, Tarih ve Yazın üzerine Yapıtlar*.

Diluzluğü, Ρητορική, üç kitapta.

Poetika, Ποητική, tam değildir ve kimi parçalar yitiktir.

Atina'daki dramatik gösterilerin kayıtları, *Didaskalia* derlemi, Olimpiyat ve Delfi oyunlarındaki birincilerin listesi. Aristoteles Homerik problemi ilgilendiren bir çalışma ile, Devletlerin toprak hakları üzerine bir inceleme ile vb. ilgileniyordu.

Tüm bu çalışmaların, örneğin 158 Anayasanın derleminin Aristoteles'in kendisi tarafından yapıldığını düşünmek gereksizdir, ama onun tarafından başlatılmış ve onun gözetimi altında yerine getirilmiş olmalıdırlar. Başkalarını bir doğa felsefesi tarihi (Theofrastus), matematik ve gökbilim (Rodoslu Eudomus), ve tıp (Meno) derlemeleri yönünde güdülendirdi. İlgilerinin evrenselliğine ve amaçlarının alanına ancak hayran olunabilir.

Aristoteles'in yapıtlarının salt listesi bile Platon'un kine göre oldukça değişik bir tin gösterir, çünkü açıktır ki Aristoteles görgül ve bilimsel olanın çekimi altındaydı, ve bu dünyanın nesnelere karşı yarı-yanılsamalar olarak ya da bilgi nesnelere olmaya elverişsiz şeyler olarak davranma eğiliminde değildi. Ama hiç kuşkusuz eğilimde bu ayırım, ilerleyen zamanla önemi artmış bir ayırım olarak, Aristoteles'in Platonik İdealar kuramına ve Platonik ikici ruhbilime karşı çıkışı gibi olguların göz önüne alınması ile birleştirilince, iki büyük felsefeci arasında kökten bir karşıtlık bulunduğu yolundaki popüler düşünceye götürdü. Bu görüşte hiç kuşkusuz belli bir doğruluk payı vardır, çünkü öğretileri arasında açık ayırım durumları ve ayrıca havalarında genel bir ayırım bulunur (en azından Platon'un dışrak yapıtlarını—ve elimizde bunlardan başkası yoktur—Aristoteles'in pedagojik yapıtları ile karşılaştırsak), ama bu kolaylıkla abartılabilir. Aristotelesçilik, tarihsel olarak konuşursak, Platonculuğun karşıtı değil ama gelişmesidir, ve Platon'un İdealar kuramı, ikici ruhbilimi vb. gibi tek-yanlı kuramları düzeltir—ya da bunu yapmaya çalışır—ve fiziksel olguya dayalı daha sağlam bir temel getirir. Aynı zamanda değerli bir şeyin atlanmış olduğu da doğrudur, ama bu ancak iki felsefenin tam anlamıyla karşıt dizgeler olarak değil ama bütüncü iki felsefi tin ve öğreti kütllesi olarak düşünülmesi gerektiğini gösterir. Daha sonra Neo-Platonizmde bir birleşim girişiminde bulunuldu, ve ortaçağ felsefesi aynı birleşimci tını gösterir. St. Thomas, örneğin, gerçi Aristoteles'ten "Filozof" olarak söz etse de, kendini Platonik gelenekten bütünüyle koparmayı isteyemedi, ve istemedi; ve öte yandan Fransiskan Okul da en yüksek onuru Platon'a sunmuş olan St. Bonaventure bile Aristotelesçi öğretilerden yararlanmaktan kaçınmadı, ve Duns Scotus Fransiskan tını Aristotelesçi öğeler ile döllemeyi çok daha ileri götürdü.

Ve sanılmamalıdır ki Aristoteles olgular için coşkusunda ve sağlam ve bilimsel bir temel kurma isteğinde dizgesel güçten

yoksundu ya da metafiziksel ilgisinden vazgeçmişti. Hem Platonculuk hem de Aristotelesçilik metafizikte doruklanır. Böylece Goethe Aristoteles'in felsefesini yeryüzündeki geniş bir temelden düzenli bir biçimde yükselen bir piramide, ve Platon'unkini bir dikilitaşa ya da göğe fırlayan bir alev diline benzetir. Gene de, kabul etmeliyim ki, benim görüşümde, Aristoteles'in düşüncesinin yönü giderek artan bir biçimde ilkin sarılmış olduğu Platonik konumdan uzaklaştı, ve bu arada yeni düşünce yöneliminin sonuçları her zaman onun Platonik kalıtın sonuna dek sarılmış olduğu öğeleri ile uyumlu bir biçimde birleşmez.

BÖLÜM İKİ
ARİSTOTELES'İN MANTIĞI

1. ARİSTOTELES'İN felsefeyi değişen durumlara göre dizgesel olarak değişik yollarda sınıflandırmasına karşın,¹ aşağıdakilerin onun sorun üzerine kendi irdelemesine dayalı bir görüşü yansıtabileceğini söyleyebiliriz.² (i) *Kuramsal Felsefe*³—ki burada göz önüne alınan erek herhangi bir kılışsal amaç değil ama bilgi uğruna bilgidir—şöyle bölünür: (a) Fizik ya da Doğa Felsefesi, ki devinen özdeksel şeyler ile ilgilidir; (b) Matematik, ki devimsiz ama (özdekten) ayrılmamış olanlar ile ilgilidir; (c) Metafizik, ki ayrılmış (aşkın) ve devimsiz olanlar ile ilgilidir. (Metafizik böylece Doğal Tanrıbilim olarak bildiğimiz şeyi kapsayacaktır.)⁴ (ii) *Kılışsal Felsefe* (*praktike*) birincil olarak Politikayı, ama altgüdümlü dallar olarak Strateji, Ekonomi ve Diluzluğunu kapsar, çünkü bu dallar tarafından öngörülen erekler Politikanın ereklerine altgüdümlü ve bağımlıdır.⁵ (iii) *Poetik Felsefe* (*poietike*) eylem olarak eylem ile değil ama üretim ile ilgilidir—törel eylemi geniş ya da politik anlamda kapsayan Kılışsal Felsefe durumunda olduğu gibi—, ve tüm niyet ve amaçlarına karşın Sanat Kuramıdır.⁶

2. Aristoteles Mantığı sık sık “biçimsel” mantık olarak adlandırılır. Aristoteles'in Mantığının düşünce biçimlerinin bir çözümlemesi olması ölçüsünde (ve *Analitik* terimi buradan gelir), bu yerinde bir nitelemedir; ama Aristoteles için mantığın dışsal olgusalılık ile hiçbir bağıntı olmaksızın bütünüyle soyut bir yolda yalnızca insan düşüncesinin biçimleri ile ilgilendiğini

sanmak çok büyük bir yanılgı olacaktır. Aristoteles başlıca tanıtılma biçimleri ile ilgilenir, ve bilimsel bir tanıtılmanın vargısının olgusallığı ilgilendiren belli bir bilgi verdiğini kabul eder. Örneğin, “Tüm insanlar ölümlüdür, Sokrates bir insandır, öyleyse Sokrates ölümlüdür” tasımında sorun yalnızca vargının biçimsel mantık yasaları ile uyum içinde doğru olarak tümdengelimi değildir: Aristoteles vargının olgusallıkta doğrulandığını kabul eder. Öyleyse realist bir bilgi kuramını varsayar ve onun için mantık, gerçi düşünce biçimlerinin bir çözümlemesi olsa da, olgusallığı düşünüen, onu kavramsal olarak kendi içerisinde yeniden-üreten, ve, doğru yargıda, olgusallığa ilişkin olan ve dışsal dünyada doğrulanan bildirimlerde bulunan düşüncenin bir çözümlemesidir. Bu olgusallığa ilişkin düşüncesi içindeki insan düşüncesinin bir çözümlemesidir, gerçi Aristoteles hiç kuşkusuz şeylerin her zaman anlık-dışı [*extramental*] olgusallıkta tam olarak anlık tarafından kavrandıkları gibi varolmadıklarını kabul etse de, örneğin evrensel.

Bu onun Kategoriler öğretisinde açıkça görülebilir. Mantıksal bakış açısından Kategoriler şeylere ilişkin olarak düşünme yollarımızı kapsar—örneğin, tözlerin niteliklerini yüklemleyiş—, ama aynı zamanda şeylerin edimsel olarak varoluş yollarıdır: Şeyler tözlerdir ve edimsel olarak ilinekleri vardır. Öyleyse Kategoriler yalnızca mantıksal değil ama ayrıca metafiziksel açıdan da ele alınmalıdır. O zaman Aristoteles’in Mantığı Kant’ın Aşkınsal Mantığına bağlanmamalıdır, çünkü yalnızca kendi etkin bilgi sürecindeki anlık tarafından sağlanan *a priori* düşünce biçimlerini yalıtılmakla ilgilenmez. Aristoteles “Eleştirel Sorun”u getirmez: Realist bir bilgikuramını kabul eder, ve dilde anlattığımız düşünce kategorilerinin o denli de anlık-dışı olgusallığın nesnel kategorileri olduklarını kabul eder.

3. *Kategoriler*’de ve *Topika*’da Kategorilerin ya da Yüklemlerin sayısı on olarak verilir: *ti esti* [varlık] (insan ya da at); *poson* [nicelik] (üç ayak uzunluk); *poion* [nitelik] (ak); *pros ti* [ilişki] (çift); *pou* [yer] (pazar-yerinde); *pote* [zaman] (geçen yıl); *keistai* [konum ya da durum] (uzanmış, oturuyor); *ekein* [iyelik] (silahlı, mızraklı); *poienin* [etkin] (kesiyor); *paskein* [edilgin] (kesiliyor ya da yakılıyor). Ama *İkinci Analitik*’te bunlar sekiz olarak görünür (Konum ve İyelik geri kalan kategorilerin altına alınır).⁷ Aristoteles öyleyse Kategorileri çıkarsamasına son biçimi verdiğini düşünmüş olamaz. Ama gene de, eğer Kategorilerin

onlu bölümlenmesi Aristoteles tarafından son olarak görülmemiş olsa bile, onun Kategoriler listesini yapısal düzenlemeden yoksun gelişigüzel bir liste olarak görmüş olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur. Tersine, Kategorilerin listesi kavramların düzenli bir sıralanışını, bir sınıflandırmasını oluşturur, ve temel kavram tipleri bilimsel bilgimizi yönetir. *Kategorein* sözcüğü 'yüklemek' demektir, ve *Topika*'da Aristoteles Kategorileri yüklemelerin bir sınıflandırması olarak, olgusallaşması içindeki varlığı düşünmemizin yolları olarak gördü. Örneğin, bir nesneyi ya bir töz olarak ya da bir töz belirlenimi olarak—tözleri belirli olarak düşünme yolunu anlatan dokuz kategoriden biri altına düşüyor olarak—düşünürüz. *Kategoriler*'de Aristoteles Kategorileri daha çok *summa generadan*, 'en yüksek cins'ten bireysel kendiliklere dek cinslerin, türlerin ve bireylerin sınıflandırması olarak irdeler. Eğer kavramlarımızı, şeyleri ansal olarak temsil etme yollarımızı yoklarsak, o zaman örneğin örgensel cisimlere, hayvanlara (bir altgüdümlü cins), koyunlara (bir hayvan türü) ilişkin kavramlarımızın olduğunu buluruz; ama örgensel cisimler, hayvanlar, koyunlar, tümü de töz kategorisinde kapsanır. Benzer olarak, genel olarak rengi, genel olarak maviyi, kobaltı düşünebiliriz; ama renk, mavilik, kobalt, tümü de nitelik kategorisi altına düşer.

Bununla birlikte, Kategoriler Aristoteles için yalnızca ansal tasarım kipleri, yalnızca kavram kalıpları değildi: Anlık-dışı dünyada edimsel varlık kiplerini temsil ederler, ve Mantık ve Metafizik arasındaki köprüyü oluştururlar (ki bu ikinci bilim Tözü başlıca konusu olarak alır).⁸ Öyleyse Kategorilerin mantıksal olduğu gibi varlıkbilimsel yanları da vardır, ve belki de varlıkbilimsel yanlarındadır ki yapısal düzenlemeleri en açık olarak görünür. Böylece, [belirli bir] varlığın varolabilmesi için, töz varolmalıdır: Bu, bir bakıma, başlangıç noktasıdır. Yalnızca tekiler anlığın dışında edimsel olarak varolurlar, ve tekil birşey bağımsız olarak bu yolda varolabilmek için bir töz olmalıdır. Ama yalnızca bir töz olarak varolamaz: İlineksel biçimlere iye olmalıdır. Örneğin, bir kuğu belli bir renge iye olmadıkça varolamaz, ve yine bir niceliği, uzamı olmadıkça renge iye olamaz. Böylece hemen ilk üç Kategoriyi buluruz—töz, nicelik, nitelik, ki nesnenin özünü belirleyenleridirler. Ama kuğu belirli doğasında başka kuğular ile aynıdır, başka tözler ile büyüklükte eşit ya da eşitsizdir; başka bir deyişle, başka nesnelere ile ilişki içinde durur. Dahası, fiziksel

bir töz olarak kuğu belli bir *yerde* ve belli bir *dönemde* varolmalıdır, belli bir *duruşa* iye olmalıdır. Yine, özdeksel tözler, kozmik bir dizgeye ait olarak, *edimde bulunurlar* ve üzerlerinde *edimde bulunulur*. Böylece Kategorilerden kimileri kendinde görülen nesneye onun *içsel* ya da *özünlü* belirlenimleri olarak ait iken, başkaları ise *dışsal* ya da *dışınılı* belirlenimler olarak aittir, onu başka özdeksel nesnelere ile ilişkide dururken etkilerler. Öyleyse görülecektir ki Kategorilerin sayısı belli Kategorilerin ötekilerin altına alınmasıyla azaltılabilirse bile, Kategorilerin çıkarsamasını sağlayan ilke hiçbir biçimde salt gelişigüzel bir ilke değildir.

İkinci Analitik'te (tanım ile bağıntı içinde) ve *Konular*'da Aristoteles *Yüklenebilirleri/Predicables* ya da evrensel terimlerin yüklendikleri özneler ile çeşitli ilişkilerini tartışır. Bunlar *cins* (*genos*), *tür* (*eidos*), *ayrım*, *özellik*, *ilinektir*. *Konular*'da (I, c. 8), Aristoteles yüklenebilirleri sınıflandırmasını özne ve yüklem arasındaki ilişkiler üzerine dayandırır. Böylece eğer yüklem özne ile eş-uzamlı/*co-extensieve* ise, bize ya öznenin özünü ya da öznenin bir özelliğini verir; ve öte yandan eğer özne ile eş-uzamlı değilse, ya (özne ya bir cins ya da bir ayrım olacağı zaman) öznenin tanımında kapsanan özelliklerin bir bölümünü oluşturur, ya da bunu yapmaz (ki bu durumda bir ilinek olacaktır).

Özsel tanımlar cins ve ayrım yoluyla sağın tanımlardır, ve Aristoteles tanımı en alt tür/*infimae species* düzeyine dek inen bir bölme sürecini kapsıyor olarak gördü (krş. Platon).⁹ Ama Aristoteles'in, bizim hiçbir biçimde her zaman özsel ya da olgusal bir tanıma erişemeyebileceğimizin bilincinde olarak, *adsal/nominal* ya da *betimleyici/descriptive* tanımlara izin verdiğini anımsamak önemlidir,¹⁰ gerçi bunlara pek değer vermemiş çünkü özsel tanımları bu ada yaraşır biricik tanım tipi olarak görmüş olsa da. Bununla birlikte, ayrım önemlidir, çünkü gerçekte fizik bilimi tarafından incelenen doğal nesnelere açısından ayırdedici ya da kendine özgü tanımlar ile yetinmemiz gerekir—tanımlar ki, ideale Aristoteles'in *adsal* ya da *betimleyici* tanımından daha çok yaklaşılsalar da, ona *edimsel* olarak erişemezler.

(Kimi yazarlar dilin felsefe üzerindeki etkisini vurgulamışlardır. Örneğin, gülden kırmızı diye söz ettiğimiz için (ve toplumsal yaşam ve iletişim amaçları için bu zorunludur), doğal bir eğilim ile edimsel nesnel düzende bir "kırmızılık" niteliğinin ya da ilineğinin olduğunu ve bunun bir şeye ya da töze, güle bağlı olduğunu düşünürüz. Felsefi töz ve ilinek kategorileri böylece

geriye sözcüklerin, dilin etkisine dek izlenebilir. Ama anımsanmalıdır ki, dil düşünceyi izler, düşüncenin bir anlatımı olarak kurulur, ve bu özellikle felsefi terimler açısından doğrudur. Aristoteles anlığın şeylere ilişkin düşünme yollarını ortaya koyarken hiç kuşkusuz düşünce ortamı olarak dilden uzaklaşmazdı: Dil düşünceyi ve düşünce şeyleri izler. Dil bir *a priori* yapı değildir.)

4. Eksiksiz bilimsel bilgi Aristoteles için tikelin genelden ya da koşullunun nedeninden çıkarsaması demektir, öyle ki hem üzerine olgunun dayanmakta olduğu nedeni hem de olgu ile nedeni arasındaki zorunlu bağıntıyı biliriz. Başka bir deyişle, “ancak üzerine olgunun dayandığı nedeni başka birinin değil ama o olgunun nedeni olarak bildiğimiz zaman, ve dahası, olgunun olduğundan başka türlü olamayacağını bildiğimiz zaman bilimsel bilgiye iyeyizdir.”¹¹

Ama mantıksal bakış açısından öncüllerin vargıya önsel olmasına karşın, Aristoteles açıkça mantıksal önsellik ya da *in se/kendinde* önsellik ve bilgikuramsal *quoad nos/bize göre* önsellik arasında bir ayrım olduğunu açıkça kabul eder. Kesinlikle bildirir ki, “‘önsel’ ve ‘daha iyi bilinen’ ikircimli terimlerdir, çünkü varlık düzeninde önsel ve daha iyi bilinen ile insan için önsel ve daha iyi bilinen arasında bir ayrım vardır. Demek istiyorum ki, duyulara daha yakın olan nesnelere insan için önsel ve daha iyi bilinenlerdir; koşulsuz olarak önsel ve daha iyi bilinen nesnelere duyulardan ötede olan nesnelere.”¹² Başka bir deyişle, bilgimiz duyudan, e.d. tikelden başlar, ve genele ya da evrensele yükselir. “Böylece açıktır ki, birincil öncülleri tümevarım/*induction* yoluyla bilmeliyiz; çünkü duyu-algısının bile evrensele ulaşmasını sağlayan yöntemler tümevarımlıdır.”¹³ Aristoteles böylece yalnızca tündengelimini değil ama tümevarımı da ele almaya zorlanır. Örneğin, yukarıda sözü edilen tasımda büyük öncül, “Tüm insanlar ölümlüdür,” duyusal-algı üzerine kuruludur, ve Aristoteles’in hem duyusal-algıyı hem de belleği aklamaları gerekir, çünkü ikisi de sorun ile ilgilidir. Bu nedenle duyular *böyle olarak* hiçbir zaman yanılmaz öğretisini buluruz: Yalnızca yargıdır ki doğru ya da yanlış olabilir.

Böylece eğer *delirium tremens* çeken bir hasta pembe fareler “görüyorsa,” duyuların duyu olarak yanılmaları söz konusu değildir; yanılığa hasta pembe fareler olgusal, anlık-dışı varolan nesnelere olarak “oradadırlar” yargısında bulunduğu zaman doğar. Benzer olarak, güneş dünyadan daha küçük görünür,

ama bu duyular payına bir yanığı değildir; aslında eğer güneş dünyadan *daha büyük* görünseydi o zaman duyular bozulmuş olurdu. Yanığı, gökbilimsel bir bilgi eksikliği yoluyla, bir insan güneşin nesnel olarak dünyadan küçük olduğu yargısında bulunca doğar.

5. Her iki *Analitik*'te de öyleyse Aristoteles yalnızca bilimsel tanıtlamayı ya da tümdengelimini değil, ama ayrıca tümevarımı da ele alır. Bilimsel tümevarım onun için *tam* tümevarımdır, ve kesinlikle belirtir ki “tümevarım tüm durumların bir sıralaması yoluyla ilerler.”¹⁴ *Tam-olmayan* tümevarım özellikle söylevciye yararlıdır. Aristoteles deneyi kullandı, ama tümevarım için ve önsav kullanımı için [görgül] bilimsel bir yöntembilim geliştirmede. “Tümevarım yoluyla tasım bizim için daha açıktır”¹⁵ demesine karşın, gene de ideali tümdengelim, tasımsal tanıtlama ideali olarak kalır. Tümdengelim süreçlerinin çözümlemesini çok yüksek bir düzeye yükseltmiş ve büyük ölçüde tamamlamıştır; oysa tümevarım için de aynı şeyi yapmış olduğu söylenemez. Bu hiç kuşkusuz matematiğin doğal bilimlerden çok daha gelişmiş olduğu Antik Dünyada ancak doğal olabilirdi. Gene de, duyu-algısının salt duyu algısı olarak evrensele erişemeyeceğini söyledikten sonra belirtir ki, tekil şeylerin kümelerini gözleyebilir ya da bir olayın sık yineleyişini görebiliriz, ve böylece soyut usun kullanımı yoluyla bir evrensel özün ya da ilkenin bilgisine erişebiliriz.¹⁶

6. *Birinci Analitik*'te Aristoteles çıkarsama biçimlerini irdeler, ve tasımı “içinde belli şeyler bildirildiğinde, bildirilenden başka birşeyin onların öyle olmalarından zorunlu olarak çıktığı söylem”¹⁷ olarak tanımlar. Tasımın üç betisini, vb. tartışır.

- (i) Orta Terim bir öncülde Özne ve ötekinde Yüklemdir. Böylece: O Y'dir, Ö O'dur, öyleyse Ö Y'dir.
Her hayvan bir tözdür. Her insan bir hayvandır. Öyleyse her insan bir tözdür.
- (ii) Orta Terim her iki öncülde de Yüklemdir. Y O'dur, Ö O değildir, öyleyse Ö Y değildir.
Her insan gülebilir. Ama hiçbir at gülemez. Öyleyse hiçbir at bir insan değildir
- (iii) Orta Terim her iki öncülde de Öznedir. Böylece: O Y'dir, O Ö'dür, öyleyse Ö Y'dir.
Her insan gülebilir. Ama her insan bir hayvandır. Öyleyse kimi hayvanlar gülebilir.

Topika'da¹⁸ Aristoteles *tanıtlanmalı* uslamlamayı (e.d. “uslamlamamanın başladığı öncüller doğru ve birincil oldukları, ya da onlara ilişkin bilgimizin kökensel olarak birincil ve doğru olan öncüller yoluyla geldiği türde oldukları zaman”) *eylişimsel* uslamlamadan (e.d. “genel olarak kabul edilen,” ya da “herkes tarafından, ya da çoğunluk tarafından, ya da bunların en dikkate değer ve ünlüleri tarafından kabul edilen görüşlerden” uslamlama) ayırdeder. Üçüncü bir tür uslamlamayı, eristik ya da “çekişmeci” uslamlamayı ekler (ki “genel olarak kabul ediliyor görünen, ama gerçekte böyle olmayan görüşlerden başlar”). Bu *De Sophisticis Elenchis*'te uzunlamasına ele alınır, ki bu yapıtta Aristoteles değişik aldatı türlerini irdeler, sınıflandırır ve çözer.

7. Aristoteles tündengelemlerdeki öncüllerin kendilerinin tanıtlanma gereksiniminde olduğunu, ama öte yandan, eğer *her* ilke tanıtlanma gereksiniminde ise, bir *processus in infinitum* gömüleceğimizi ve *hiçbirşeyin* tanıtlanamayacağını açıkça gördü. Bu yüzden tanıtlanma olmaksızın sezgisel ve dolaysız olarak bilinen belli ilkelerin olduğunu savundu.¹⁹ Bu ilkelerin en yükseği *çelişki ilkesidir*. Bu ilkelerin hiç bir tanıtlanması verilemez. Örneğin, *çelişki ilkesinin* mantıksal biçimi—“Biri birşeyi doğrulayan ve öteki aynı şeyi yadsıyan iki önermeden biri doğru ve öteki yanlış olmalıdır”—metafiziksel biçimi—örneğin “Aynı şey aynı öznenin aynı zamanda ve aynı yolda bir yüklemi olabilir bir yüklemi olamaz”—içindeki ilkenin bir tanıtlanması değildir. İlkenin sergilediği yalın olgu hiçbir düşünürün tüm düşünmenin temelinde yatan ve varsayılan ilkeyi sorgulayamayacağıdır.²⁰

Böylece önümüzde şunlar bulunur: (i) İlk ilkeler, ki *nous/us* tarafından algılanırlar; (ii) zorunlu olarak ilk ilkelerden türetilen şey, ki *episteme/bilgi* tarafından algılanır; (iii) olumsal olan ve başka türlü olabilen şey, ki *doxa/sanı* nesnesidir. Ama Aristoteles bir tasımın büyük öncülünün, örneğin “Tüm insanlar ölümlüdür,” ilk ilkelerden dolaysızca türetilmeyeceğini gördü: Tümevarım üzerine de dayanır. Bu realist bir evrenseller kuramını imler, ve Aristoteles tümevarımın evrenseli açıkça bilinen tikelde örtük olarak sergilediğini bildirir.²¹

8. Bu doğadaki bir kitapta Aristoteles mantığının ayrıntılı bir açıklamasına ve tartışmasına girmek pek istenebilir birşey olmayacaktır, ama bu bilim dalında, özellikle tasım açısından Aristoteles'in insan düşüncesine yapmış olduğu çok büyük katkıyı vurgulamak zorunludur. Mantıksal çözümlenme ve bölmenin

Biçimler kuramı ile bağını içinde Akademide izlenmiş olduğu bütünüyle doğrudur (yalnızca *Sofist*'teki tartışmaları düşünmek yeterlidir); ama mantığı (“Analitik”) ayrı bir bilim olarak kuran Aristoteles oldu, ve temel çıkarsama biçimini, yani tasımı bulan, yalıtın ve çözümleyen yine Aristoteles idi. Bu onun kalıcı başarımlarından biridir, ve onun biricik olumlu başarımı olsaydı bile, gene de adını haklı olarak belleklerde sürdürecektir bir başarımdır olurdu. Aristoteles’in tüm tümdengelim süreçlerinin tam bir çözümlemesini yapmış olduğunu haklı olarak ileri süremeyiz, çünkü klasiksel tasım şunları varsayar: (i) Üç önerme, ki her biri özne ve yüklem biçimindedir; (ii) üç terim, ki her bir önerme hem özneyi hem de yüklemi onlardan alır, ve, bu durum verildiğinde, önermelerden ikisinin ya (a) yalnızca mantıksal biçim, ya da (b) bitişik bir varoluş önesürümü (*Darapti* ile birlikte) dolayısıyla üçüncüyü gerektirdiği durumları belirler. Örneğin Aristoteles Kardinal Newman tarafından *Grammar of Assent* adlı çalışmasında tartışılan öteki çıkarsama biçimini, e.d. anlığın vargıları belli önermelerden değil ama belli somut olgulardan türetişini irdelemedi. Anlık bu olguları irdeler ve, eleştirel bir değerlemelerini oluşturduktan sonra, bir vargı çıkarır ki, genel bir önerme değildir (asıl tümevarımda olduğu gibi), ama örneğin “Mahkum suçsuzdur” gibi tikel bir vargıdır. Genel önermelerin imlendiği hiç kuşkusuz doğrudur (örneğin, belli bir tip kanıt suçlanan bir insanın suçsuzluğu ile bağdaşabilir ya da bağdaşamazdır), ama düşünce gerçekte öngerektirilen önermelerin imlemlerini aydınlığa çıkarmaktan çok belli bir sayıda somut olgunun imlemlerini aydınlığa çıkarmakla ilgilenir. Thomas Aquinas bu uslamlama türünü tanıyordu, ve onu ayrıca *ratio particularis* (tikel us) de denilen *vis cogitativa*ya (düşünme gücü) yükledi.²² Dahası, Aristoteles çözümlemiş olduğu çıkarsama biçimi açısından bile, gerçekte kendilerinden yola çıktığı bu genel ilkelerin yalnızca biçimsel ilkeler mi oldukları yoksa varlıkbilimsel imlemler mi taşıdıkları sorusunu irdelemedi. Çoğunlukla bu ikinci görüş kabul ediliyor gibi görünür.

Ama Aristoteles’e karşı çıkararak onu tüm çıkarsama biçimlerinin tam bir incelemesini yapmamış olduğu için, ve insan düşüncesinin biçimleri ile bağını içerisinde sorulabilecek tüm soruları açıkça sormamış ve çözmemiş olduğu için eleştirmek saçma olacaktır: Başarmak üzere üstlendiği görevi çok iyi başardı, ve mantıksal irdelemelerinin bütünü (daha sonra *Organon* adı